

DREES ALS PARTIJPOLITICUS

M. Brinkman

"Vader Drees, de enige staatsman van na de oorlog" (Het Parool); "Drees reeds bij zijn leven een mythe" (NRC-Handelsblad); "Een dienaar van de staat" (Trouw); "Een waarlijk nationale figuur" (De Telegraaf); "Drees, man van allure" (Algemeen Dagblad), luidden de koppen van enkele herdenkings- artikelen die daags na de bekendmaking van het overlijden van Willem Drees op 14 mei in de dagbladen verschenen. In de meeste herdenkingsartikelen stond - volkomen begrijpelijk en terecht - het minister- en premierschap van Drees centraal: de man van de Noodvoorziening Ouden van Dagen, de leider van kabinetten op brede basis, de man van het compromis, Vader Drees of Vader Willem, kortom, Drees als "nationale figuur"; dit alles verlucht met anecdotes over zijn zuinigheid en sobere levensstijl die voor het merendeel, zoals die over de Marshall-hulp, zo langzamerhand tot op de draad toe zijn versleten.

Daarnaast werd aandacht besteed aan zijn rol in het verzet en het politiek overleg tijdens de bezetting en aan zijn uitreden uit de PvdA. Zijn werkzaamheden van voor 1940 werden in de meeste gevallen slechts in het kort vermeld, evenals zijn partij- politieke activiteiten tijdens zijn ministerschap. Voordat Drees minister werd was hij echter al zo'n veertig jaar politiek actief geweest, in zijn partij en in verschillende openbare functies, terwijl hij ook na 1945 partijpoliticus is geweest en niet alleen een "nationale figuur".

In deze bladzijden zal de rol van Drees als partijpoliticus worden belicht. De nadruk ligt op de periode voor 1940, maar ook Drees' verhouding tot de PvdA tijdens zijn ministerschap zal aan de orde komen.

Op 5 juli 1904, de dag dat hij 18 jaar werd, meldde Willem Drees zich bij de afdeling Amsterdam IX aan als lid van de SDAP. In zijn Amsterdamse jaren heeft Drees zich, zo schreef hij later, "weinig laten gelden" in de partij.¹ Toen Drees in 1907 een vaste aanstelling als Kamerstenograaf kreeg en Den Haag zijn officiële woonplaats werd, liet hij zich overschrijven naar de Haagse afdeling van de SDAP. Pas nadat hij zich, na zijn huwelijk in juli 1910, definitief in Den Haag had gevestigd, werd hij "volop in het partijwerk betrokken".² In oktober

1910 werd Drees tweede secretaris in het afdelingsbestuur. Het jaar daarop koos de ledenvergadering hem tot voorzitter van de afdeling. Drees werd voorzitter in een jaar waarin de SDAP, ook in Den Haag, flink begon te groeien, niet in het minst door haar actie voor het algemeen kiesrecht. Wegens die groei werd de afdeling in 1913 gesplitst in vier afdelingen die samen de federatie Den Haag vormden.

Zowel in de geschiedenis van de SDAP als in de politieke loopbaan van Drees was 1913 een belangrijk jaar. Er waren verkiezingen voor de Tweede Kamer en voor de gemeenteraden. "Het Nederlandsche strijdende proletariaat", schreef Drees na de eerste ronde van de Tweede Kamer-verkiezingen in juni, "neemt thans een waardige plaats in in de rijen der Internationale en heeft in de politiek van ons land een sterke machtspositie veroverd". Hij hoopte dat "een verstandig gebruik van de macht die wij hebben tegenover de burgerlijke partijen" het "onvervalschte algemeen kiesrecht" dichterbij zou brengen.³ De grote winst, van 7 naar 18 van de 100 zetels bij de tweede ronde, stelde de sociaal-democraten voor het probleem dat zij zich moesten beraden over het aannemen van portefeuilles in een in meerderheid burgerlijk kabinet. Een buitengewoon partijcongres in Zwolle in augustus 1913 moest tenslotte beslissen. De voorstanders van deelneming wilden vooral het algemeen kiesrecht veiligstellen, de tegenstanders (in de meerderheid op het congres) meenden dat deelneming schorsing van de klassenstrijd zou betekenen. Uit de stukken valt niet met zekerheid op te maken welk standpunt Drees heeft ingenomen. In zijn latere publicaties heeft hij er zich nooit expliciet over uitgelaten. De afdeling Den Haag stemde echter aan de vooravond van het Zwolse congres voor 92% tegen deelneming.⁴ Het is onwaarschijnlijk dat Drees als voorzitter tot de 8% voorstanders van deelneming in de afdeling behoorde.

Terzijde van het hoofdtoneel, waar de kabinetsformatie zich afspeelde, hadden in juli gemeenteraadsverkiezingen plaats gevonden, waarbij de socialistische winst opnieuw groot was. Drees was een van de vele nieuwgekozen sociaal-democratische raadsleden. In september 1913 werd hij geïnstalleerd. Toen fractievoorzitter K. ter Laan enkele maanden later tot burgemeester van Zaandam werd benoemd, nam Drees diens functie over. De 27-jarige Drees verenigde vanaf dat moment het voorzitterschap van de federatie met dat van de fractie.

In de oorlogsjaren 1914-1918 zag Drees het als zijn taak als voorzitter zijn partijgenoten duidelijk te maken dat, ondanks alles, de ontwikkeling noodzakelijkerwijs in de richting van het socialisme ging. De eerste mei, de dag van de internationale solidariteit van de socialistische arbeiders, was de gelegenheid bij uitstek voor een bemoedigend woord. De sociaal-democratie, schreef Drees in 1916 in de plaatselijke *Meibode*,

was niet verantwoordelijk voor het uitbreken van de oorlog. Wel had de oorlog verdeeldheid gebracht onder de sociaal-democraten. Deze teleurstelling mocht echter niet leiden tot wanhoop en ontrouw aan het beginsel. De juistheid van de socialistische kritiek op de bestaande maatschappij was, zo stelde Drees vast, "maar al te zeer bevestigd"; de noodzakelijkheid van de socialistische strijd was duidelijker dan ooit gebleken. De sociaal-democraten moesten juist dieper doordrongen raken van het bewustzijn "tot welke grootsche taak het proletariaat is geroepen: de opbouw van een wereld, berustend op de solidariteit van het menselijk geslacht, waar niet geweld, maar gezamenlijk overleg zal beslissen, een wereld waarin een gelukkige menschheid zal leven in vrede, vrijheid en welvaart". Tegenstanders mochten deze visie voor utopie uitmaken, voor Drees stond vast dat de keuze die was tussen deze utopie en de hel. "De heerschers", zo besloot hij zijn 1-mei artikel, "hebben de hel op aarde gebracht; aan ons de taak, als ons uur zal gekomen zijn, om te verwezenlijken wat zij een utopie hebben geacht".⁵

In het laatste oorlogsjaar werd de economische toestand van Nederland steeds ongunstiger. De Haagse SDAP, onder leiding van Drees, drong aan op maatregelen om te voorkomen dat de arbeiders-bevolking door de omstandigheden onevenredig in de knel zou komen. De eerste mei in 1918 kon nauwelijks een feestdag zijn. Het kostte Drees moeite optimisme te laten doorklinken in zijn traditionele meiboodschap aan de Haagse beweging. Het sprankje hoop dat hij kon bieden was dat hij had gemerkt, zo schreef hij, dat de overmaat aan ellende niet meer tot moedeloosheid en berusting leidde, maar tot versterking van de strijd-lust. Drees was er van overtuigd dat de massa's meer dan ooit toegankelijk waren voor socialistische denkbeelden. Die denkbeelden, stelde hij, konden slechts worden verwerkelijkt door de strijd van het lijdende proletariaat tegen de machten die belang hadden bij het behoud van kapitalistische uitbuiting en militaristische overheersing. De toekomst van de wereld, zo besloot hij zijn artikel, hing af van de kracht die de arbeidersklasse zou weten te ontwikkelen.⁶

Toen in november 1918 de oorlog op zijn einde liep dacht Troelstra dat het moment was aangebroken dat de sociaal-democraten in Nederland de macht konden overnemen. Op 12 november hield hij een revolutionaire rede in de Tweede Kamer. Maar hij stond met zijn opvattingen bijna alleen in de leiding van de SDAP. Uit niets blijkt dat Drees in die roerige dagen een omwenteling in Nederland verwachtte of wenste. Daags na Troelstra's opzienbarende Kamerrede presideerde Drees een zeer druk bezochte openbare bijeenkomst van de federatie Den Haag van de SDAP. De rede van J.W. Albarda, sinds september 1917 wethouder in Den Haag, was pittig, maar zette beslist niet aan tot een greep

naar de macht. Ter afsluiting van de bijeenkomst maande Drees iedereen om "zich ondanks de provokaties door de regeering met marechaussees en vrijwillige landstorm rustig te houden en zichzelf te beheerschen".⁷ Twee dagen later hield Drees een belangwekkende rede in de gemeenteraad, waarin hij de politieke situatie analyseerde en een sociaal-democratisch program van ingrijpende hervormingen op het gebied van woningbouw, werkgelegenheid en onderwijs presenteerde. Drees zei te verwachten dat in de nabije toekomst, door het algemeen kiesrecht, de overwegende invloed in het gemeentebestuur bij de arbeiders zou komen. De arbeidersklasse zou, nu de oorlog was afgelopen, haar kracht gaan aanwenden om haar positie in de maatschappij verbeterd te krijgen. De gemeente zou in de komende periode veel in die richting kunnen doen. "Wij meenen", aldus Drees, komend tot de kern van zijn betoog, "dat de gemeente zich moet ontwikkelen in toenemende mate, zooals zij bezig is dat te doen, van enkel bestuursorgaan tot waarlijk gemeenschap, tot een instituut van sociale zorg".⁸ Samenwerking met anderen stelde Drees op prijs, zo verklaarde hij; het feit dat dezelfde belangen leefden onder de arbeiders die rechts stemden, als onder de sociaal-democratische arbeiders, zou er volgens hem toe leiden, dat op praktische punten kon worden samengewerkt.

Met het oog op de verwachte sterkere positie van de SDAP na de gemeenteraadsverkiezingen van mei 1919 nam het partijcongres in april 1919 een motie aan inzake het bezetten van wethouders-zetels. Waar de partij geen meerderheid had mocht alleen dan tot bekleeden van het wethoudersambt worden overgegaan, als voldoende vaststond, dat mede daardoor de verwezenlijking van belangrijke punten van het gemeenteprogram werd verzekerd. De partijafdeling of -federatie moest de wenselijkheid van aanvaarding uitgesproken en het advies van het partijbestuur moest worden ingewonnen.

De gemeenteraadsverkiezingen van 1919, de eerste onder algemeen mannenkiesrecht en evenredige vertegenwoordiging, waren een succes voor de SDAP. In Den Haag, waar Albarda de lijst aanvoerde en Drees op de tweede plaats stond, behaalde de partij 14 van de 45 zetels (in 1913: 9). De vrijzinnigen verloren voor het eerst de meerderheid in de raad; samen behaalden zij slechts 9 zetels (in 1913: 26). De rechtse partijen kregen samen 16 zetels (in 1913: 10). In de daarop volgende maanden was er druk overleg over de 'wethouderskwestie'. Drees speelde als voor-zitter van de federatie en van de fractie, een belangrijke rol in deze besprekingen. Voor de rechtse en vrijzinnige partijen was een college met twee (van de vijf) sociaal-democratische wethouders vanzelfsprekend. Albarda werd vast en zeker herkozen en volgens het liberale *Algemeen Handelsblad* stelde Drees zich gaarne beschikbaar voor de tweede sociaal-democratische zetel in het college. "De heer Drees", stelde het blad waarderend, "is een nuchter en helder man, wiens

verkiezing om persoonlijke redenen stellig vele niet-socialisten zullen toejuichen". De beide socialistische kandidaten waren, aldus de liberale krant, "figuren, die, naar wij vermoeden, niet al te principieel te paard zitten. Hetgeen, in onze oogen, eer een compliment dan het tegendeel is".⁹

De collegevorming verliep echter niet zo gemakkelijk als het zich eerst liet aanzien. De SDAP-fractie legde een minimum-program voor aan de vrijzinnigen en rechts. Deze partijen weigerden echter schriftelijke toezeggingen, waarop de SDAP besloot geen wethouderszetels te accepteren. Tijdens nader overleg bleek dat de andere partijen weinig problemen hadden met het sociaal-democratisch minimumprogram en dat zij samenwerking op prijs stelden, maar dat zij er niets voor voelden om zich te voren schriftelijk vast te leggen. Drees' verslag van dit overleg bracht de fractie en de federatie er toe alsnog de wethouders-zetels te aanvaarden.¹⁰ Bij de stemming werden Albarda en Drees in het college gekozen naast een liberaal en twee kandidaten van rechts.¹¹

Drees had wel begrip voor de houding van de andere partijen. Geen politieke partij met een eigen program, schreef hij aan het partijbestuur, kon zich er toe lenen het program van een andere partij zonder meer te onderschrijven.¹² Later in de raad verklaarde Drees dat hij er geen voordelen in zag om tot een uitvoerig gemeenschappelijk "werk-program" met de andere partijen te komen; er konden zich in de loop van vier jaar allerlei andere kwesties voordoen die bij de samenstelling van het program niet te voorzien waren geweest. Maar, grond- en woningbouwpolitiek behoorden tot de "cardinale kwesties" voor de SDAP. Als een meerderheid in de raad daarin een andere richting uit wilde, "dan zou onze houding geen andere kunnen zijn dan een van de felste oppositie".¹³

In het partijbestuur van de SDAP bestond verschil van mening over het aanvaarden van wethouderszetels. Troelstra moest er niet veel van hebben. Het gehele college waarin sociaal-democraten zitting namen zou het program van de SDAP moeten aanvaarden. Wibaut, sinds 1914 wethouder in Amsterdam, dacht er heel anders over. De eis dat het volledige college het in zijn geheel sociaal-democratische program moest aanvaarden was volgens hem niet vol te houden.¹⁴ Drees' opvattingen in deze kwestie kwamen dus overeen met die van Wibaut.

Drees beheerde van 1919 tot 1931 de portefeuille van Sociale Aangelegenheden; van 1931 tot 1933 was hij wethouder van Financiën. In de jaren 1919-1929 had de SDAP in de gemeente-politiek vrij veel succes. De partij stond in de landspolitiek buitenspel, maar in de gemeenten konden sociaal-democratische wethouders, bijvoorbeeld op het gebied van woningbouw en sociale zorg, heel wat tot stand brengen. Op lokaal niveau, zoals in Den Haag, bleek samenwerking tussen socialisten en burgerlijke partijen mogelijk. De belangrijkste stromingen in de Haagse

raad, sociaal-democraten, confessionelen en vrijzinnigen, waren naar evenredigheid in het college vertegenwoordigd; een samenwerking die de gehele periode tussen de wereldoorlogen bleef bestaan, met uitzondering van de jaren 1933-1935, toen een college zonder sociaal-democraten de stad bestuurde. Drees was een groot voorstander van een evenredig samengesteld college. Een dergelijke samenwerking noodzaakte de SDAP uiteraard tot compromissen. De gemeentepolitiek trok daarom, stelt P.F. Maas, vooral "rustige figuren die hun inspanning beloofd achtten bij elke, hoe geringe verbetering van levenspeil ook, die ze voor de arbeiders wisten te bereiken".¹⁵ Drees was een van die "rustige figuren". Het "opbouwende werk in de gemeentebesturen", zo schreef hij later, was een betere propaganda geweest dan "de hardnekkige, maar vergeefse oppositie" in de Tweede Kamer.¹⁶

Door zijn werkzaamheden als wethouder veranderde Drees' verhouding tot de partij enigszins. Minder vaak sprak hij nu namens de fractie, minder vaak ook waren zijn bijdragen aan de discussie ideologisch getint. Om zich ten volle aan zijn wethouderschap te kunnen wijden en omdat hij in 1919 tevens tot lid van de Provinciale Staten van Zuid-Holland was gekozen, trad hij in oktober 1919 af als voorzitter van de federatie. Niet voor lang overigens. Na sterke aandrang vanuit de federatie aanvaardde hij in februari 1921 het voorzitterschap opnieuw. Ditmaal zou hij tot november 1931 deze functie blijven vervullen. Het partijcongres van 1921 stelde de onverenigbaarheid van het lidmaatschap van de Tweede Kamer en het wethouderschap van een van de vier grote steden vast. Na de verkiezingen van 1923 trad Albarda, die al tien jaar Kamerlid was, af als wethouder en in 1925, toen hij Troelstra als fractievoorzitter opvolgde, verliet hij de raad. Zeker vanaf dat moment was Drees de onbetwiste leider van de Haagse sociaal-democratie. Voorzitter van de federatie, lijststaanvoerder bij gemeenteraadsverkiezingen en aanvoerder van de lijst Den Haag voor de statenverkiezingen. Als wethouder had hij, zowel in als buiten de partij, veel aanzien verworven. Kritiek in de raad kwam meestal van de communisten en van een enkel raadslid van zeer behoudende signatuur. Zo nu en dan voelde Drees zich uitgedaagd tot een ideologische plaats-bepaling en in uitvoerige betogen verdedigde hij de standpunten van zijn fractie of van de sociaal-democratie in het algemeen tegen aanvallen van bijvoorbeeld de oerconservatieve anti-revolutionair L.F. Duymaer van Twist of van de communistische voorman Louis de Visser. Zo vond Drees het, na een aanval van Duymaer van Twist op de sociaal-democraten bij de algemene beschouwingen in 1926, nodig om enkele zaken recht te zetten. Duymaer van Twist had naar voren gebracht dat de sociaal-democratische wethouders hadden moeten opstappen om, in een bepaalde kwestie, trouw te blijven aan hun program. "Wij denken daarover geheel anders", verklaarde Drees, waarna hij zijn opvattingen over deelnemen aan het

dagelijks bestuur formuleerde. "In het algemeen zijn er mensen, die meenen, dat sociaal-democratische Wethouders zich eigenlijk pas verdienstelijk maken, als zij heengaan of in het uitzicht stellen te zullen heengaan. Ik meen echter, dat wij ons nog wel zoo verdienstelijk maken, wanneer wij rustig blijven doorwerken. Maar dan moeten wij inderdaad kunnen werken onder zulke omstandigheden, dat wij de overtuiging hebben, dat arbeid vruchtdragend kan zijn".¹⁷ Drees geloofde dat er "alle redenen" was om zijn taak te blijven vervullen, al voegde hij er direct aan toe dat hij dat zeker niet onder alle omstandigheden zou doen.

Van vervreemding van zijn partij was geen sprake. Regelmatig sprak Drees voor de federatie of een van de afdelingen en in verkiezingsacties speelde hij altijd een belangrijke rol. Een functie in de landelijke partij leek hij niet te ambiëren. In het voorjaar van 1926 had hier verandering in kunnen komen. W.H. Vliegen, die twintig jaar voorzitter van de SDAP was geweest, wilde in 1926 aftreden. Het vinden van een geschikte kandidaat die bereid was het voorzitterschap te aanvaarden was moeilijk. Tenslotte vond het partijbestuur Drees bereid. De keuze voor Drees leek niet te zijn ingegeven door ideologische motieven. Zowel de uitgesproken linkse D.A. van Eck en G.W. Sannes als de meer gematigde Vliegen en Suze Groeneweg zagen Drees graag als voorzitter. Het bestuur was vooral op zoek geweest naar een bekwaam bestuurder. Secretaris C. Werkhoven verzette zich tegen een kandidatuur-Drees. Drees had volgens Werkhoven een te geringe landelijke bekendheid.¹⁸ Op het congres, in april 1926, herhaalde Werkhoven zijn bezwaren tegen de kandidatuur van Drees, bezwaren die door verscheidene afdelingen werden gedeeld. Drees trok zich zelf vervolgens terug. In het land genoot Drees kennelijk niet dezelfde bekendheid als in de leiding van de partij en in Den Haag en omgeving. Voor Drees betekende deze afloop dat hij zijn werk als wethouder kon voortzetten. "Voor onze stad behouden!", juichte de liberale *Haagsche Courant* na het congres. Als Drees voorzitter was geworden zou hij in Amsterdam zijn gaan wonen. "Nu dit niet doorgaat, willen wij uiting geven aan de gevoelens van zeer vele stadgenooten, ook buiten den kring van 's heeren Drees politieke vrienden, door te verklaren dat wij zijn hierblijven een gelukwensch waard achten. Door zijn voortreffelijke persoonlijke eigenschappen, zoowel van hoofd als van hart, is de heer Drees een sieraad van en een groote kracht in het college van B. en W., waar men werkelijk mannen als hij niet te missen heeft".¹⁹ Het is opmerkelijk hoe iemand die bijna voorzitter was geworden van een voor velen verdachte, revolutionaire partij als de SDAP, in dergelijke gloedvolle bewoordingen door een burgerlijk blad wordt geprezen. Deze lof in burgerlijke kring ging geenszins ten koste van de waardering in eigen kring. De federatie Den

Haag koos Drees in 1927 met algemene stemmen tot lijststaanvoerder, zowel voor de Provinciale Staten, kieskring Den Haag, als voor de gemeenteraad. Dit dubbele lijststaanvoederschap was volgens een verkiezingskrant van de SDAP-Den Haag "een bewijs van de achting en waardeering, die Drees in partijkringen geniet". Maar, men wilde niet onvermeld laten dat Drees ook buiten partijkringen "een zeer geziene figuur".²⁰

Drees' opmerking dat hij zijn taak als wethouder niet onder alle omstandigheden zou voortzetten bleek niet louter theorie. Jarenlang was er consensus geweest over de grondpolitiek, maar in november 1929 nam de raad een motie aan die een aantasting van het strenge erfpachtstelsel inhield. De sociaal-democraten traden prompt uit het college. Een compromis tussen de partijen, waarbij de sociaal-democraten enkele concessies deden, maakte een eind aan de crisis en de wethouders kwamen terug. Drees verklaarde "geen oogenblik spijt van de houding, die wij hebben aangenomen" te hebben gehad. De sociaal-democraten konden zich niet blijvend van alles laten welgevallen; ze hadden concessies gedaan, maar verder konden ze niet gaan. "Men kan van de sociaal-democraten niet vergen, dat zij in elk College zitting nemen, onverschillig welke politiek dat College voert. Als de verhoudingen zoo worden, dat ons beleid niet meer door den Raad wordt aanvaard en dat wij bovendien niets meer kunnen bereiken, dan spreekt het vanzelf, dat wij er dan de voorkeur aan geven aan den anderen kant te zitten".²¹ Na de raadsverkiezingen van 1931 zag het er naar uit dat de SDAP, wegens voortdurende onenigheid over de grondpolitiek, uit het college zou verdwijnen. Een nieuw compromis, waardoor geen verdere afbraak van het erfpachtstelsel zou plaatsvinden, bracht Drees en zijn partijgenoot M. Vrijenhoek weer terug in het dagelijks bestuur van de stad. Samenwerking was Drees dierbaar, maar die mocht niet ten koste gaan van "cardinale kwesties".

Het partijvoorzitterschap was in 1926 weliswaar niet doorgegaan, maar in 1927 werd Drees wel gekozen tot lid van het landelijk partijbestuur. De volgende stap was dat hij in 1933 een kandidatuur voor de Tweede Kamer aanvaardde. In mei 1933 kwam hij in de Kamer. De fractie koos hem tot tweede secretaris. In overeenstemming met het congresbesluit van 1921 trad hij, in september 1933, af als wethouder; wel bleef hij lid van de raad.

In de eerste jaren van zijn lidmaatschap van het partijbestuur behoorde Drees niet tot de bestuurders met de meeste aanhang in de afdelingen. In 1927 was hij op het nippertje gekozen, als laatste van de acht gewone leden van het partijbestuur (voor de leden van het dagelijks bestuur, allen Amsterdammers, werd een andere procedure gevolgd). In

de daarop volgende jaren tot 1934 eindigde hij steeds op een zesde of zevende plaats met tussen de 70% en 75% van de stemmen; op ruime afstand van Albarda (die altijd de meeste stemmen kreeg), Vliegen, Groeneweg en Wibaut. In 1934 was hij opgeklommen naar de vijfde plaats en vanaf 1935 eindigde hij bij elke verkiezing op de tweede plaats, met stemaantallen van ruim boven de 90% en soms slechts enkele stemmen minder dan Albarda. Het was ook in 1935, op het congres waar het Plan van de Arbeid werd gepresenteerd, dat Drees zijn eerste grote congresrede hield.

In de depressie van de jaren '30 was Drees een groot voorstander van een actieve crisispolitiek vanwege de gemeentelijke en nationale overheid. Voordat het Plan van de Arbeid werd opgesteld pleitte hij in de gemeenteraad - en later ook in de Tweede Kamer - al regelmatig voor ordening van het bedrijfsleven en het uitvoeren van grote openbare werken. Industrialisatie was volgens hem de structurele oplossing voor de massale werkloosheid. Eerder dan menigen in de leiding van de SDAP sprak Drees zich uit voor devaluatie van de gulden.

Met kracht bestreed Drees, in raad, Staten en Kamer, de opvattingen van de NSB en andere anti-democratische groeperingen, zoals Nationaal Herstel. En samengaan met de communisten wees hij zonder meer af. "Mussert of Moscou? Geen van beiden. Stemt Drees!", luidde een van de leuzen die in de Haagse Meibetoging in 1937 werd meegedragen.²² Drees was voor de Kamerverkiezingen van 1937 lijstaanvoerder in de kieskringen Den Haag en Leiden. Eerder dat jaar had de SDAP een nieuw beginselprogramma aangenomen, waarin de partij zich principieel op het standpunt van de parlementaire democratie stelde; monarchie en landsverdediging werden aanvaard. Drees, die overigens geen zitting had in de programcommissie, kon zich goed vinden in de principiële ommezwaai van zijn partij.

Na de verkiezingen van 1937 koos de fractie op voorstel van Albarda Drees met algemene stemmen tot tweede voorzitter.²³ Twee jaar later werd hij, opnieuw op voorstel van Albarda, eveneens tweede voorzitter van het partijbestuur.²⁴ In beide gevallen was hij de opvolger van Vliegen, die met pensioen ging. Drees was, eerst langzaam, maar vanaf 1935 snel, opgeklommen naar de top van de partij. Daarnaast was hij in 1939 tevens fractievoorzitter in de staten en - na twintig jaar opnieuw - in de Haagse gemeenteraad geworden.

Na de val van het vijfde kabinet Colijn onderstreepte Drees in de Tweede Kamerfractie de noodzaak van vertegenwoordiging van de SDAP in het nieuwe kabinet.²⁵ "Wij zouden onverantwoordelijk handelen als we thans afwezen; Colijn zou wellicht weer opduiken, als wij't niet doen", betoogde hij na het aanbod van de De Geer aan de SDAP om in het kabinet zitting te nemen; het perspectief van de partij zou er

volgens hem veel groter door worden.²⁶ Diezelfde dag, 8 augustus 1939, nam de partijraad het voorstel van het partijbestuur aan om Albarda en J. van den Tempel te machtigen tot het kabinet toe te treden. In de fractievergadering van 4 september 1939, drie dagen na het uitbreken van de oorlog, werd Drees tot voorzitter gekozen als opvolger van Albarda. Maar, merkte de nieuwe fractievoorzitter na zijn verkiezing op, Albarda bleef mede politiek leider van de partij.²⁷

Op 19 april 1940 zat Drees de laatste vergadering van de fractie voor. Na de Duitse inval kwam er direct een einde aan het parlementaire werk. Onder leiding van Vorrink en Drees werd, voorzover mogelijk, het partijwerk voortgezet. Aan de partijactiviteiten van Drees kwam een einde toen hij in oktober 1940 als gijzelaar naar Buchenwald werd overgebracht. Een jaar later werd hij, om gezondheidsredenen, vrijgelaten. In de illegaliteit - de SDAP en de andere democratische partijen waren inmiddels verboden - zette Drees het partijwerk voort. In april 1943 werd Koos Vorrink opgepakt en in Duitse gevangenschap weggevoerd. Drees werd waarnemend voorzitter van de partij. Hij was nu zonder meer de politiek leider van de sociaal-democraten; niet alleen door het wegvallen van anderen (Vorrink in gevangenschap, Albarda en Van den Tempel in Engeland), maar ook door het belang van zijn eigen werkzaamheden. Aan de belangrijke rol van Drees in het politiek overleg tijdens de bezetting is reeds in de diverse herdenkingsartikelen vrij veel aandacht besteed.

In mei 1945 was Drees niet alleen de leider van de SDAP, maar ook een centrale figuur in de landspolitiek. Het lag voor de hand dat hij minister zou worden. Wegens zijn ministerschap kon hij niet terugkeren in de fractie. Wel bleef Drees actief lid van het partijbestuur van de SDAP. In die functie heeft hij meegewerkt aan de vorming van een nieuwe, vooruitstrevende volkspartij, waarin de SDAP zou opgaan. Hij wilde daarbij echter wel voorkomen dat grote groepen sociaal-democratische arbeiders, die zich niet zouden herkennen in een nieuwe partij met een vaag program, naar de communisten zouden overgaan.²⁸ De nieuwe partij zou volgens Drees duidelijk als socialistische partij herkenbaar moeten zijn, onder meer door aansluiting bij de her op te richten Internationale.

Bij de oprichting van de Partij van de Arbeid op 9 februari 1946 was Drees vice-premier en minister van Sociale Zaken. Hij was de leider geweest van de SDAP die een dag tevoren was opgeheven. Dat hij een even prominente positie zou gaan innemen in de PvdA was op dat moment nog niet zo zeker. In kringen van de echte protagonisten van de 'doorbraak' zag men meer in Schermerhorn, toen nog minister-president. Drees associeerde men vooral met de vooroorlogse socialistische

zuil. De verhouding van Drees met de PvdA was, wegens zijn ministerschap een andere dan die met de SDAP.²⁹ Drees was lid van het voorlopige partijbestuur van de PvdA, dat aanbleef tot het eerste gewone congres in 1947. Daarna was hij ambtshalve en zonder stemrecht lid van het bestuur. Drees vond het principieel niet juist als een minister tevens lid was van het partijbestuur, maar de meerderheid van het bestuur, en met name voorzitter Vorrink, vond het wenselijk dat de ministers wel lid waren, al was het maar q.q.³⁰ Drees woonde sindsdien enkele malen per jaar de bestuursvergaderingen bij.

Vorrink vond dat het contact tussen de partij en de 'partij- genoten-ministers' zo nauw mogelijk moest zijn en hij beklagde zich herhaaldelijk over de afstand die Drees volgens hem vaak tot de partij bewaarde. Ook de fractievoorzitters M. van der Goes van Naters en J.A.W. Burger meenden dat Drees hen te weinig inlichtte, ja dat hij het contact bewust meed. Drees vond echter dat er een duidelijke scheiding moest zijn tussen regering, partijbestuur en fractie. Deze instanties hadden hun eigen taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden en die moesten niet door elkaar gaan lopen. De ministers hadden volgens Drees niet de verplichting vooraf overleg te plegen met fractie of partijbestuur over beslissingen die zij in de ministerraad moesten nemen. Hij was niet tegen overleg, maar dat mocht geen bindend karakter hebben.³¹

Wel was Drees bijna altijd aanwezig in de vergaderingen van de partijraad; vaak was hij een van de sprekers. In kritieke situaties was de strekking van zijn betoog steevast: de toestand is moeilijk; zonder de PvdA in de regering zou het nog slechter gaan³² en de oppositie zal de partij niet goed bekomen.³³ Op een vergadering in 1951 wees Drees er op dat de ministers en de partij op een verschillende manier aan het socialisme konden werken. De ministers konden belangrijk werk doen binnen de grenzen van de coalitie, terwijl tegelijkertijd de partij veel verdergaande propaganda kon voeren. "Wij moeten het land de socialistische visie blijven tonen en er duidelijk op wijzen, dat wanneer wij de macht hadden wij de structurele hervormingen zouden kunnen doorvoeren, waarvoor thans in Nederland geen meerderheid is te vinden".³⁴ Drees sprak zelden op een partijcongres. Als hij sprak, was dat een gelegenheid om de verbondenheid met de partij te tonen. "Het is goed", zo zei hij op het congres van 1949, "om voeling te houden met de beweging, waaruit men is voortgekomen".³⁵ De positie van de regering zou zwakker zijn, sprak hij op het congres van 1955, als haar leden alleen technische bestuurders waren, de band met de beweging waaruit zij waren voortgekomen loslieten en zich niet weer eens "dompelden in het versterkende bad van de saamhorigheid met gelijkdenkenden". Zij zouden, stelde Drees, een stuk van het vertrouwen missen.³⁶

De verbondenheid van Drees met de partij bleek bijvoorbeeld uit zijn lijstaanvoerderschap, vooral in 1952 en 1956. Om de veelkleurigheid

van de partij te beklemtonen koos de PvdA in 1946 voor een groot aantal lijststaanvoerders. In 1948 adviseerde het partijbestuur de partijraad om, gelet op de moeilijke positie voor de partij enerzijds (Indonesië) en de populariteit van Drees anderzijds (invoering Noodvoorziening Ouden van Dagen), met Drees als enige lijststaanvoerder de verkiezingen in te gaan. De verdeelde partijraad koos echter in meerderheid voor verschillende lijststaanvoerders. Na de verkiezingen van 1948 begon het veelbeschreven minister-presidentschap van Drees.

In 1952 deed zich het omgekeerde van 1948 voor. In het partijbestuur pleitte niemand voor Drees als enige lijststaanvoerder. De partijraad, waarin de gewesten sterk vertegenwoordigd waren, sprak zich in grote meerderheid uit voor Drees als enige lijststaanvoerder. "Drees is uitgegroeid tot een nationale figuur, een man van groot algemeen gezag", zo vertolkte Drees' stadgenoot C.A.M. Diepenhorst de mening van velen. "Door een figuur als Drees centraal te stellen, die om zijn eenvoud en soberheid algemeen geacht is, zal ook de gebruikelijke vuilspuiterij bij de verkiezingen tot een minimum beperkt kunnen worden. Drees is voor de mensen een begrip van socialistische rechtvaardigheid dat sterker zal spreken dan welk program ook".³⁷ Drees was nu landelijk gezien in een positie waarin hij zich voor de oorlog, als wethouder, op gemeentelijk niveau had bevonden: onbetwist leider van de sociaal-democraten en tegelijkertijd zeer gewaardeerd door andersdenkenden.

Na aandrang van het partijbestuur stelde Drees, terwijl hij er eigenlijk tegenop zag om door te gaan zich voor de verkiezingen van 1956 opnieuw beschikbaar.³⁸ In een vergadering van de partijraad vroegen de gewesten Drees eenstemmig de lijst in alle kieskringen aan te voeren. Een van de mooiste momenten uit zijn loopbaan als minister (naast de aanvaarding door de Tweede Kamer van de Noodvoorziening Ouden van Dagen), noemde Drees twintig jaar later deze gebeurtenis. "Dat de beweging mij na elf jaar ministerschap dit bewijs van vertrouwen gaf, trof mij zeer".³⁹ De PvdA behaalde een grote overwinning in 1956. In december 1958 kwam er een einde aan het premierschap van Drees. Na zijn aftreden ging hij met pensioen; een Kamerkandidatuur kwam niet ter sprake. Het partijcongres van november 1959 benoemde Drees voor het leven tot lid van het partijbestuur. Tot in 1967, toen het hem fysiek onmogelijk werd actief aan de discussies deel te nemen, is Drees de vergaderingen van het partijbestuur blijven bezoeken. Aan de ontwikkelingen die hebben geleid tot het uitreden van Drees uit de PvdA in mei 1971 is in de verschillende herdenkingsartikelen ruim aandacht besteed.

Langzaam maar zeker was Drees voor 1940 opgeklommen naar de top van de SDAP. Hij was toen al jarenlang de onbetwiste leider van de Haagse sociaal-democraten. Samenwerking met andere partijen - en dus

ook het sluiten van compromissen - was nodig om iets van het sociaal-democratische program te kunnen realiseren. Drees wist die samenwerking op zo'n manier gestalte te geven dat hij enerzijds voor de sociaal-democraten volkomen herkenbaar bleef als hun man en anderzijds het vertrouwen won van de niet-socialistische partijen. Als minister en premier bewaarde Drees een zekere afstand tot zijn partij. Mensen als Vorrink, Van der Goes van Naters en Burger vonden dit dualisme veel te ver gaan, maar Drees ging er van uit dat regering, fractie en partijbestuur ieder eigen taken en verantwoordelijkheden hadden. Het was zeker niet zo dat Drees zich niets van de partij aantrok. Hij voelde zich wel degelijk met de partij verbonden. Zijn partijgenoten zagen - in overgrote meerderheid - Drees in ieder geval niet als iemand die boven de partij stond; zij wezen hem in 1952 en 1956 aan als hun lijstaanvoerder. Drees was het gezicht van de PvdA.

noten

1. *Drees, neerslag van een werkzaam leven*, Assen 1972, p.9
2. *Ibidem*, p.13
3. *De Strijd*, 21-6-1913
4. *Het Volk*, 9-8-1913
5. *De Meibode* van de Federatie Den Haag der SDAP en van den Haagschen Bestuurdersbond 1-5-1916, archief Drees 64
6. *De Meibode* van de Federatie Den Haag der SDAP en van de HBB 1-5-1918, archief Drees 64
7. *Het Volk*, 14-11-1918 en *Haagsche Courant* 14-11-1918
8. *Ibidem*, p.1217
9. *Algemeen Handelsblad* 7-8-1919
10. *Het Volk* 2-9-1919
11. Handelingen GR Den Haag, 2-9-1919, p.743
12. Drees aan PB 4-10-1919, IISG, archief SDAP 2343
13. Handelingen GR Den Haag, 25-11-1919, p.1217
14. Notulen PB 28-6-1919, IISG, archief SDAP 36
15. P.F. Maas, *Sociaal-democratische gemeentepolitiek 1894-1929*, Den Haag 1985, p.63
16. J. Jansen van Galen en H. Vuysje, *100 jaar Drees, wethouder van Nederland*, Houten 1986, p.40
17. Handelingen GR Den Haag, 13-12-1926, p.916
18. Notulen PB 16-3-1926, archief SDAP 52
19. *Haagsche Courant*, 7-4-1926
20. *Stemt Rood!*, verkiezingsorgaan van de Federatie Den Haag van de SDAP, 25-3-1927, ARA, archief Drees 303b
21. Handelingen GR Den Haag, 11-12-1929, p.935
22. *Voorwaarts*, 3-5-1937

23. Notulen fractie 28-5-1937, IISG, archief SDAP 3093
24. Notulen PB 6-5-1939, IISG, archief SDAP 108
25. Notulen fractie 4-8-1939, IISG, archief SDAP 3095
26. Notulen fractie 8-8-1939, IISG, archief SDAP 3095
27. Notulen fractie 4-9-1939, IISG, archief SDAP 3095
28. Notulen PB 14-7-1945, IISG, archief SDAP 2955
29. Voor een uitgebreide beschrijving van Drees' verhouding tot de PvdA: M. Brinkman, "Drees en de Partij van de Arbeid", in: H. Daalder e.a., *Willem Drees*, p.57-94, Houten, 1988
30. Notulen PB, IISG, 25-10-1946
31. W. Drees, *Zestig jaar levenservaring*, Amsterdam 1962, p.298-300
32. Verslag PR 14-6-1947; 23-12-1948;14-4-1951, IISG
33. Verslag PR 19-7-1947; 28-7-1948;20-1-1951;21-5-1955, IISG
34. Verslag PR 20-1-1951, p.10, IISG
35. Verslag congres 1949, p.26
36. Verslag congres 1955, p.107
37. Verslag PR 1-12-1951, p.13, IISG
38. Notulen PB 29-10-1955, IISG
39. *Drees 90*, Naarden 1976, p.89